

Болотова В.В.

КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО МІСТА І ЛЮДИНА

Сьогодні усе більш гострою стає проблема виживання і відтворення в міському просторі людини, здорової фізично, психічно і морально. Місто являє собою соціально-просторову форму існування суспільства, соціально організований простір життя, визначену соціально-територіальну спільність, соціокультурна ситуація якої має свої відмінні риси. Ці риси визначені всім міським середовищем, яке оточує людину, і соціальним світом, який включає в себе матеріальні і духовні умови становлення, існування, розвитку і діяльності людей.

Основна мета статті – проаналізувати соціокультурну ситуацію сучасного міста й охарактеризувати її вплив на людину. Для досягнення цієї мети необхідно вирішити деякі *конкретні завдання*:

- визначити відмінні риси соціокультурної ситуації міста;
- охарактеризувати аспекти сучасного міста, які впливають на людину;
- визначити і проаналізувати ознаки нового соціально-психологічного типу особистості, яка сформована містом;
- виявити основні тенденції розвитку соціокультурної ситуації сучасного міста.

У статті опрацьоване певне коло праць з досліджуваної проблеми, у яких відстежується процес формування соціокультурної ситуації сучасного міста. Т. Дридзе пише, що міське середовище - це “не тільки ландшафти, але і якісний стан її природних і “рукотворних” складових, рівень розвиненості інформаційного обміну, характер пануючої символіки. Нарешті, міське середовище - це й інші люди, способи їхньої взаємодії (співробітництво, суперництво, компроміс, пристосування), відношення людини до найближчого соціального оточення, які є найважливішими факторами виживання і відтворення здорових людей разом зі здоровим середовищем” [2, с. 131]. На думку Е.А. Орлової, соціокультурна ситуація сучасного міста характеризується тенденцією до ускладнення [8, с. 71]. Характеризуючи міське середовище, яке впливає на соціокультурну ситуацію, Е.А. Орлова виділяє в ньому виробничі процеси, фізичну й екологічну характеристику, інформаційний вплив і особливості соціальної структури [8, с. 23, 46].

До фізичної характеристики відносяться міський простір, предметний світ, щільність населення, зв'язки, які мають важливі психологічні, соціальні і культурні наслідки. Вони приводять до позитивних соціальних змін - комфорту й упорядженості, але мають і безліч негативних наслідків для людини. Висотні будинки, одноманітність забудов, великі простори викликають відчуття загубленості і дискомфорту; розміщення житлових кварталів на периферії, зосередженість установ культури і мистецтва в центрі приводять до труднощів із прилученням до культурних цінностей; збільшення щільності населення з ускладненням міжособистісних відносин і перебуванням людини в юрбі викликають занепокоєння, дратівливість; змушені контакти із сусідами, у міському транспорті й в інших місцях формують потребу в самоті.

На думку І.С. Турова, руйнування сусідських зв'язків і контактів спричиняє перевагу анонімного спілкування, а функціонально-рольова структура діяльності зводить до мінімуму існуючі особисті зв'язки і відносини [10, с. 132]. Погіршують міське середовище також різні устаткування, транспорт, побутові прилади, які створюють шум; радіо і телеапаратура, якими людина створює звукове тло. Організм на все реагує, хоча свідомість може і не фіксувати ситуацію як проблему.

Екологічне середовище створює ще одне навантаження на організм і впливає на соціокультурну ситуацію. Забруднення повітря, води і всього навколишнього середовища зв'язано з транспортом і розвитком виробництва. Людина як біологічна істота відчуває потребу в русі і спілкуванні з природою. Але в умовах міського середовища, де переважають штучні компоненти, у нього обмежені відносини з природою, немає необхідного простору для біологічного функціонування організму. У зв'язку з цим виникають визначені проблеми з фізичним станом, негативні наслідки для здоров'я в результаті яскраво вираженої гіподинамії і зростаючих стресових навантажень. Невідповідність між потребами людини як соціально-біологічної істоти і розширенням штучних компонентів середовища приводить до явного перевантаження адаптаційних механізмів.

Важливим аспектом, який впливає на соціокультурне середовище міста, є інформаційний вплив. Його можна характеризувати як процес передачі сукупності знань, зведень, різних повідомлень, які формуються в суспільстві. Вони використовуються соціокультурними інститутами, соціальними спільностями, групами й окремими індивідами для регулювання соціальної взаємодії, відносин між суспільством, людиною і природою. Передана інформація характеризує процеси, які відбуваються в різних сферах життєдіяльності суспільства - економіці, політиці, культурі. Важливою є інформація про думки й інтереси різних груп людей.

Інформаційний вплив здійснюється за допомогою різних каналів і засобів. Усе більш важливу роль грають сьогодні засоби масової комунікації. Вони усе більше підсилюють і активізують свій вплив на свідомість, раціонально передаючи нові цінності і норми поведінки і діяльності. Частина способу життя людини усе більше стає регульованою ззовні. Формуються стереотипи і спонтанні реакції, зв'язані з зовнішньою стороною поведінки. Зовні людина одержує зразки, нові знання, цінності і норми, які регулюють її дії і вчинки, які диктують стереотипи.

З одного боку, це можна вважати позитивним. Готова соціокультурна інформація допомагає людям у

самовизначенні, у виробленні своїх норм і цінностей. Але все питання в тому, на які цінності вони орієнтують. З іншого боку - інтенсивність впливу позбавляє людину індивідуально-особистісних орієнтацій, які витісняються з його свідомості. Крім того, сьогодні культура усе більше стає засобом політичних ігор. У такій ситуації людина повинна постійно контролювати зовнішній вплив, шукати і знаходити форми правильних реакцій. При цьому одні люди критично оцінюють одержувану інформацію і зберігають свої ціннісні орієнтації, інші підпадають під вплив і засвоюють стереотипи, треті не витримують інтенсивності впливу і намагаються від цього піти у свій внутрішній світ. Зайво інтенсивний вплив викликає стан пересичення інформацією і створює ефект, зворотний очікуваному. Усе це так чи інакше викликає психічну напругу і нерідко приводить до неврозів, а іноді і до більш серйозних захворювань.

В умовах міста швидка зміна соціокультурної інформації, подолання сформованих установок і формування нових, відповідних даних ситуації можливо при гнучкості і рухливості нервових процесів, мислення. Молодь, вільна від устояних цінностей, легко і без проблем освоює дану соціокультурну ситуацію. Значно складніше це вдається старшому поколінню, у якого попереднім етапом історичного розвитку сформовані знання, цінності, норми і зразки соціалістичного суспільства.

В останні роки збільшився обсяг інформації, переданої через рекламу, часом мало зрозумілу для багатьох людей, що створює відчуття перевантаженості. Особливо це зв'язано з телебаченням та інформаційно-естетичним оформленням міста, яке складається з безлічі плакатів, вітрин з назвами іноземною мовою. Засоби масової комунікації роблять інтенсивний вплив, прагнучи сформувавши представлення про явища і процеси, впливати на оцінки і судження.

Будь-яка інформація, з одного боку, має елемент суб'єктивності - оцінки, думки; з іншого боку, сприйняття інформації залежить від світогляду, ціннісних орієнтацій сприймаючого. Крім того, передана інформація може бути недостовірною, може неадекватно відбивати дійсність, спотворювати її. Передача неадекватної інформації є стихійним чи регульованим маніпулюванням свідомістю і поведінкою людей, процесом соціальної дезінформації.

Інтенсивний інформаційний вплив в умовах міста має визначені наслідки для людей. У людини обмежені можливості сприйняття інформації. В умовах її перенасиченості вона відриває від себе будь-яку інформацію, прагнучи зберегти свій внутрішній світ. У той же час у суспільстві неможливо цілком усамітнитися, і результатом інформаційного впливу виявляються нервово-психічні захворювання. Разом з тим інформаційна система має і позитивні сторони. Вона розширює доступ до культурних цінностей, збільшує можливості для самореалізації особистості, формування думок, суджень, оцінок. При позитивному впливі з'являється проблема самовизначення особистості, з якою справляється не кожна людина, гублячись у потоці соціокультурної інформації.

Бурхливий ріст міст веде до зниження рівня культури особистості. У цих умовах люди прагнуть відшукати відповідні навколишньому середовищу способи освоєння нової системи цінностей, включати її у свою повсякденність, а також організувати життєдіяльність у місті як в освоєному середовищі.

Наслідки ускладнення соціокультурної ситуації міста з погляду людського фактора неоднозначні. Позитивне значення зв'язане з розширенням меж можливостей для самореалізації особистості. Але виникають для людей і проблеми: зміни в системі знань, цінностей, норм, зразків породжують відчуття невизначеності. Людина не може швидко й адекватно реагувати на зміни через існуючі стереотипи, порушення яких викликає почуття занепокоєння, тривоги.

Різноманіття культури створює для особистості ситуацію вибору соціокультурної інформації. Але сьогодні людина намагається зберегти свій життєвий шлях, свої цінності для забезпечення згоди з собою і зі своїм близьким оточенням. Прагнення зберегти свою індивідуальну цілісність і свою автономію формує систему психологічних бар'єрів, основна функція яких - захист особистості від надмірного перевантаження психіки.

В умовах різноманіття культури люди не можуть знайти вірні шляхи і напрямки свого духовного розвитку, не можуть відокремити щирі цінності від мнимих. Людина усе більше віддаляється від "високої" культури і справді духовного розвитку, що виявляється в місті не як територіальна ізоляція від цих благ, а стає внутрішньо властивому його способу життя.

Люди по-різному осмислюють складності свого життя, новизну свого буття, оцінюють соціокультурну ситуацію, шукають способи її освоєння. Усі розуміють її сьогоднішню динамічність і насиченість проблемами. Але не всі однаково бачать джерела проблем, різні і передбачувані засоби рішення. Зміни в житті багато хто спочатку лише відчуває, але не усвідомлює, а усвідомивши, шукає способи рішення. В даний час, особливо в умовах міста, у цьому процесі підсилюється активність суб'єктів, що виявляється в стилі, манері їхньої поведінки. Люди експериментують у повсякденному житті, міжособистісних відносинах, у виробничій сфері, в області культури і самі створюють прийнятні для себе зразки життєдіяльності.

У соціокультурних процесах постійно взаємодіють дві тенденції. З одного боку, відбувається стереотипізація способу життя людей, стилів, знань, норм, оцінок, поведінки, дії і вчинків; з іншого боку - здійснюється подолання стереотипів, прагнення до нового, варіювання ситуацій. Ці дві тенденції постійно виявляються в протиріччях як культурних процесів суспільства, так і соціальних груп, спільностей та окремої особистості. Сталість життєдіяльності формує соціокультурні стереотипи, нове в суспільних процесах вимагає їхнього ламання. Ця рухливість життя сприймається людьми як джерело особистих

переживань і страждань. У критичних, проблемних ситуаціях люди поводяться по-різному. Е.А. Орлова виділяє типи особистості в залежності від реагування на труднощі, які зустрічаються в умовах міста, а також різні комбінації поведінки в нових соціокультурних ситуаціях у залежності від орієнтації на стереотипи чи на новизну [8, с. 94-96].

У повсякденному житті дії людини носять заучений, автоматичний характер, проблемні ситуації на освоєння інновацій вимагають додаткових витрат. Багато хто у важких соціокультурних умовах спирається на свої устояні цінності, шукає, сприймає і високо оцінює ту інформацію, яка підтримує людину. Інша інформація при цьому відкидається й оцінюється низько, спрацьовує захисна реакція, що приводить до частих помилок, підвищенню психічної напруги, до даремної витрати сил і енергії (прикладом може служити неприйняття суспільством будь-якого нового явища в мистецтві).

Сьогодні в умовах розшарування міського населення виділилася значна частина людей, які дотримуються знань, цінностей, норм, зразків, вироблених у суспільстві за сімдесят років радянської влади. Ці орієнтації визначають їхні моральні дії і вчинки, відносини до інших людей, до трудової діяльності, обумовлюють ретельність, почуття боргу і відповідальності, сердечність і доброзичливість. В умовах ринкових відносин вони не приймають ціннісних орієнтацій на капіталізацію суспільства, продовжують відстоювати ідеали соціалізму. Таке відношення багато в чому зв'язано з відсутністю реальної потреби, а також готовності і здібності людей до сприйняття нового. У подібних випадках можливі дії, які не відповідають сформованій ситуації.

Тенденція спиратися на стереотипи в соціокультурних орієнтаціях має і позитивні сторони. Вони зв'язані зі стабілізацією культури, коли життєвий досвід, дії, судження, знання, цінності, норми, представлення, зразки стають свого роду принципами організації відносин з навколишнім світом. Вони допомагають упорядкувати соціокультурні процеси, не кваплячи перемінити устояні стереотипи культурних цінностей і норм на нові. Це відіграє адаптивну роль, тому що свідомість не може швидко переключитися з одних цінностей на інші, що особливо важливо для людей зрілого і літнього віку, у яких сформовані досить стійкі стереотипи. На жаль, ці особливості адаптації до нових цінностей не враховуються в сучасному суспільстві. Засоби масової комунікації зловливо і з глузуванням передають інформацію про пенсіонерів, які вийшли з червоними прапорами на демонстрацію своєї вірності ідеалам революції. В усьому цьому проглядає не тільки прагнення затвердити нові цінності, але і стерти з пам'яті народу історію культури, більш того, неповага до старшого покоління, доведеного до розпаду убогістю, обманом і порожніми обіцянками.

Є й інша категорія людей, досить чуттєвих до новизни ситуації і соціокультурної інформації. У відповідь на нові умови вони вибудовують відповідні принципи, які визначають їхнє відношення до життя. Повною мірою це відноситься до сучасних підприємців, що включились в активну діяльність і використовують сформовану ситуацію в країні у своїх цілях, для особистого збагачення. Серед цієї категорії гордо затвердилися цінності, засновані на прагматизмі й егоїстичних інтересах. Переважні з них зв'язані з купівлею-продажем, установкою на прибуток.

Різноманіття культури міста створює можливості для зміни життєвих ситуацій і соціокультурного середовища. При цьому дуже важлива орієнтованість на пошук і новизну в проблемній соціокультурній ситуації, тому що вона являє собою особливий вид дослідницької діяльності з експериментуванням. Саме ця діяльність веде до нових відкриттів у науці, техніці, мистецтві, до творчої діяльності вищого рівня, яка має суспільно значимі результати. Здатність по-новому побачити проблему, створити стиль життя і діяльності, зразки і моделі поведінки дозволяє цілком звільнитися від вантажу минулого і діяти відповідно до вимог часу.

Між цими двома орієнтаціями існує проміжна позиція, яка виражає відношення до життя, до соціокультурної ситуації. Між прагненням підтримувати стереотипні способи поведінки, мислення й орієнтацією на інновації здійснюється експериментування, яке веде в проблемних ситуаціях до внесення елементів новизни, до часткових змін зі збереженням традицій. Це властиво людям, які приймають своє соціокультурне оточення як даність і прагнуть пристосуватися до нього самі. Вони будують представлення, цінності, норми і зразки поведінки, прийнятні для себе і відповідні навколишньому життю.

Людина міркує про проблемну ситуацію, зіставляє, оцінює процеси, реорганізує своє життя і ціннісні орієнтації. Прикладом такої діяльності в сфері культури може бути зміна змісту і форм роботи з урахуванням ситуації. Люди не намагаються підкорити собі обставини, підігнати їх під свої стереотипні оцінки і судження, а самі пристосовуються до них. Такі орієнтації багато в чому схожі на інновації, але вони містять у собі і традиції, тому що використовують звичні людям культурні форми і представлення, доступні для сприйняття. Переваги такого відношення - у прагненні зрозуміти своє оточення і не квапитися з радикальними змінами, які можуть привести до стресів і шоку.

Таким чином, людина виявляється перед безліччю труднощів, реакція на які визначається її орієнтацією на стереотипи чи інновації. Сучасна культура стимулює особисту волю і відповідальність, допомагає людям знайти своє місце в житті. Але культура не дає готових рішень, а значна частина людей йде звичним шляхом, хоча це не завжди доцільно і найчастіше стає причиною нетерпимого відношення людей один до одного. Міське середовище формує новий соціально-психологічний тип особистості, яка відрізняється раціональністю, рухливістю, готовністю до змін, до сполучення своїх інтересів з інтересами інших, здатністю справлятися з труднощами навколишньої дійсності.

Місто відноситься до соціально-територіальної спільності, яка характеризується безліччю

особливостей, що впливають на соціокультурну ситуацію. Динаміка виробничих процесів, предметний світ, який оточує людину, екологічне середовище, інформаційний вплив, особливості соціальної структури - усе це неоднозначно впливає на культуру і людину. Одні фактори стимулюють підвищення освіти і культури особистості, інші ставлять перед нею проблеми самовизначення, треті викликають психічні напруги і дискомфорт, стреси і нервові зриви.

Література

1. Глазычев В.А. Развитие культурного потенциала города: Программа «Импульс»// Социальное проектирование в сфере культуры. Прорыв к реальности. - М.: НИИК, 1990. - С. 186-213.
2. Дридзе Т. Человек и городская среда в прогнозном социокультурном проектировании // Общественные науки и современность. - 1994. - № 1. - С. 131-138.
3. Климова С.Г. Динамика социальной структуры города: Ценностные основания// Социологические исследования. - 1993. - № 11. - С. 77-86.
4. Коган Л. Б. Культурный потенциал большого города// Культура в советском обществе: Проблемы и перспективы. - М.: Наука, 1986. - С. 46-56.
5. Комаров М.С. Введение в социологию. - М.: Наука, 1994. - Гл. IV, § 3.
6. Культура города: Проблемы качества городской среды: Сб. науч. тр. / Науч. ред. В.Л. Глазычев. - М.: НИИК, 1986. - 248 с.
7. Левитин М. К., Зосимов А. Г. Формирование городского сознания: От рефлексии к деятельности// Социальное проектирование в сфере культуры. Прорыв к реальности. - М.: НИИК, 1990. - С. 168-185.
8. Орлова Э.А. Современная городская культура и человек. - М.: Наука, 1987. - Гл. I, § 1-3; Гл. II, § 1.
9. Портнов Б.А. Городская среда: Феномен престижности// Социологические исследования. - 1991. - № 1. - С. 69-74.
10. Туров И.С. Городской образ жизни: Теоретический аспект// Социологические исследования. - 1995. - № 1. - С. 131-134.